

SVET UMELECKEJ KULTÚRY

V. V. ŽURAVLEV: Mir chudožestvennoj kultury. [Svet umeleckej kultúry.] Mysľ, Moskva 1987, 238 s.

Nie náhodou sa do popredia bádateľskej pozornosti dostávajú v súčasnosti aj otázky sociálnej efektívnosti umenia, resp. umeleckej kultúry ako celku. Nemožno poprieť úlohy, aké plní umenie vo výchove osobnosti, vo formovaní jej duchovného sveta, v spoluurčovaní jej potrieb, ideálov. Nemožno poprieť ani ich aktuálnosť z hľadiska úsilia o urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja a o výchovu tvorivej osobnosti ako jedného z predpokladov tohto procesu urýchlenia. Viaceré aspekty vzťahu umenia, umeleckej kultúry a spoločenského rozvoja ostávajú doposiaľ však nedostatočne rozpracovanými, čo tiež znižuje mieru aplikovateľnosti umenia ako formotvorného faktora.

V knihe možno vyčleniť tri základné okruhy problémov, a to predovšetkým problém štruktúry a funkcií umeleckej kultúry, jej sociálneho statusu a logiky vývinu; ďalej je to vzťah všeobecného spoločenského pokroku a pokroku umeleckého, ako aj kritériá oboch; tretí okruh je zameraný na analýzu funkcií umeleckej kultúry v estetickom rozvoji človeka a spoločnosti, na skúmanie umeleckej kultúry ako faktora duchovného rozvoja osobnosti.

Umeleckú kultúru možno chápať substanciálne i funkcionálne; na rozdiel od viacerých autorov Žuravlev vymedzuje umeleckú kultúru nielen ako súbor materiálnych a duchovných hodnôt, ale predovšetkým ako proces tvorivej činnosti, ktorého súčasťou je aj premena človeka na subjekt kultúrno-historického procesu.

V prvej časti práce objasňuje autor vzťah umeleckej a estetickej kultúry, skúma podstatu, funkcie a dynamiku umeleckej kultúry, vyčleňuje jej hlavné podsystemy (tými sú: umelecká tvorba a jej subjekt, umelecká spotreba, rozširovanie umeleckých diel).

Osobitú pozornosť venuje autor v knihe spoločenským funkciám umeleckej kultúry. Vychádzajúc zo syntetickej a polydimenzionálnej povahy umenia rozlišuje funkciu estetickú (vyvolávajúcu estetické pôžitky), poznávaciu (v nej sa realizuje špecifický spôsob umeleckého poznania), ideologickú (umenie vystupuje ako nositeľ určitej ideológie), výchovnú (umenie formuje duchovný svet človeka), komunikatívnu (umenie pôsobí ako prostriedok duchovnej komunikácie), semiotickú (umelecké hodnoty vystupujú ako systémy znakov), hedonistickú (schopnosť umenia vyvolať estetický pôžitok), zábavnú (súvisí s kultúrou voľného času, zábavy). Je očitné, že Žuravlev zahŕňa do systému funkcií aj niektoré také, ktoré prekračujú tradičné vymedzovanie. Možno súhlasiť so spôsobom, ako chápe postavenie estetickej funkcie; nepokladá ju za rovnocennú s ostatnými funkciami, ale za dominantu prelínajúcu celým systémom funkcií umeleckej kultúry (umenia), pretože každá funkcia sa podľa neho realizuje v sprostredkovaní estetickou povahou a estetickými osobitosťami umenia a umeleckej kultúry.

Za ťažiskovú, v mnohých ohľadoch podnetnú možno pokladať druhú časť

práce, v ktorej Žuravlev vymedzuje pojem umeleckého pokroku a skúma jeho vzťah ku spoločenskému pokroku. Ako kľúčová v tejto časti vystupuje téza o principiálnej determinovanosti vývinu umeleckej kultúry objektívnou logikou sociálneho pokroku, no zároveň ide o existenciu vnútornej logiky vývinu umeleckej kultúry neredukovateľnej na prvú.

Pod logikou vývinu umeleckej kultúry rozumie Žuravlev predovšetkým logiku umelecko-obrazného stvárňovania života v umeleckých dielach, ktorá je síce do istej miery spätá s materiálnym a duchovným životom spoločnosti, no zachováva si aj relatívnu autonómiu. Táto sa prejavuje jednak v tom, že etapy umeleckého rozkvetu sa nemusia (a reálne sa často ani nestotožňujú) stotožňovať s etapami ekonomického (a celkového spoločenského) rozvoja, jednak v spätnom vplyve umenia (ako jedného z faktorov) na spoločenský rozvoj.

Vzťah spoločenského a umeleckého pokroku chápe Žuravlev ako vzťah všeobecného a zvláštného. Z hľadiska analýzy problému je dôležité, že autor nechápe umelecký pokrok a pokrok v umení ako synonymické, umelecký pokrok predstavuje podľa neho celý súbor procesov vzťahujúcich sa nielen na umeleckú tvorbu, t. j. na tvorbu umeleckých hodnôt, ale aj na proces šírenia a osvojovania umeleckých hodnôt, t. j. na proces narastania masovosti umeleckého vedomia (na mieru, v akej sa umenia zmocňujú masy, v akej sa umelecká kultúra stáva záležitosťou celej spoločnosti).

Podstata umeleckého pokroku (ako momentu, aspektu pokroku spoločenského) spočíva podľa Žuravleva nielen v odrážaní spoločenského rozvoja, jeho hlavných vývinových tendencií, ale aj v aktívnej účasti umeleckej kultúry na sociálnom pokroku. Jednota oboch aspektov korešponduje

s činnostným prístupom k problémom umeleckej kultúry, ktorý si autor vytýčil v úvode práce a ktorý aplikuje pri rozpracovávaní parciálnych aspektov problému. Žuravlev zdôrazňuje schopnosť (a úlohu) umenia vplyvať na sociálne procesy, na urýchľovanie sociálneho rozvoja, na prekonávanie starých a presadzovanie nových foriem sociálneho života.

Ako prínos k rozpracovaniu otázok umeleckého pokroku možno hodnotiť nový, komplexný pohľad naň: Žuravlev uplatňuje pri skúmaní daných otázok princíp jednoty estetických, gnozeologických, axiologických a sociálnych kritérií. Podstata tohto princípu tkvie v aplikácii základnej metodologickej direktívy historického materializmu, podľa ktorej nemožno objektívne posudzovať proces umeleckej kultúry (ani nijakého izolovaného javu), neprekročiac jej vlastné hranice a nezohľadniac jej horizontálne a vertikálne väzby s inými spoločenskými javmi, so spoločenským životom vcelku. Komplexný charakter kritérií umeleckého pokroku je z metodologického hľadiska nesmierne funkčný, a to pre oblasť umeleckej kritiky, estetiky, teórie estetického výchovy a pod.

Zaujímavé sú aj analýzy niektorých parciálnych kritérií umeleckého pokroku: Žuravlev venuje pozornosť najmä rastu umeleckého poznania a miere umeleckej pravdy, rozširovaniu sféry estetického osvojovania, inovácii v oblasti výrazových prostriedkov, žánrov, včleneniu umeleckého diela do kultúrno-umeleckého života spoločnosti a napokon pôsobeniu umenia na vývin spoločnosti. Okrajovo sa autor zaujíma aj o vzťah umeleckého pokroku a pokroku vedeckého; správne prízvukuje, že oba treba hodnotiť pomocou špecifických, podstate vedeckého a umeleckého zobrazenia zodpovedajúcich kritérií. Z postulátu komplexnosti pohľadu vyplýva aj požiadavka zjednotiť

tieto špecifické kritériá s kritériami, v ktorých sa zohľadnia predovšetkým sociálne rozmery umeleckého a vedeckého pokroku (a najmä ich participácia na všeobecnom spoločenskom pokroku). Odlišnosti vedeckého a umeleckého pokroku skúma autor aj z hľadiska historickej kontinuity (a kumulatívneho charakteru) oboch procesov.

Vychádzajúc zo vzťahu umeleckej a estetickej kultúry autor podrobnejšie vymedzuje druhú, zahŕňajúc do nej všetky spôsoby estetického osvojovania skutočnosti. Neskúma ich v izolácii, ale naopak, akcentuje ich prepojenosť a vyzdvihuje najmä úlohu umenia ako jadra estetickej kultúry. Zaujímavý je náčrt podôb vzťahu oboch typov kultúr v závislosti od historicky sa meniacich spoločenských podmienok.

V poslednej časti práce skúma Žuravlev umeleckú kultúru z hľadiska jej postavenia a úloh v systéme estetickej výchovy; túto úlohu chápe ako dvojjedinú. V socializme nejde už len o to, aby sa realizáciou estetického programu každý člen spoločnosti stal plnohodnotným, rozvinutým objektom

esteticko-umeleckej kultúry (esteticky vychovaným spotrebiteľom esteticko-umeleckých hodnôt), ale zároveň o to, aby sa premenil aj na subjekt esteticko-umeleckej kultúry (na tvorcu umeleckých a estetických hodnôt, či už v oblasti pracovného, životného prostredia alebo v oblasti medziľudských vzťahov a pod.). Teoretické úvahy o postavení umeleckej kultúry dopĺňa Žuravlev niektorými konkrétnymi skúsenosťami z realizácie estetického programu v ZSSR, poukazujúc na súvislosti materiálnych podmienok a úrovne umelecko-estetického života. Škoda, že štatistický prehľad niektorých kvantitatívnych ukazovateľov nedopĺňa aj hlbšie teoretická analýza nastoleného vzťahu, ktorý je vo svojej podstate zložitý a neraz protirečivý.

Napriek tomu, že niektoré pasáže vyznievajú tézovite, nemožno uprieť autorovi úsilie objasniť problém umeleckej kultúry a jej sociálne funkcie. Najmä v súvislosti s problémom umeleckého pokroku naznačuje Žuravlevova práca mnohé podnetné otázky i spôsoby riešenia daného problému.

Etela Farkašová

ČLOVEK VO SVETLE HUMANISTICKÝCH INICIATÍV

V. VLTAVSKÝ: Človek a spoločnosť v humanistickej perspektíve. Naklad. Svoboda, Praha 1987, 227 s.

Filozofické reflexie o humanizme vystupovali do popredia kultúrno-duchovných a sociálno-politických aktivít najmä v prelomových obdobiach vývinu ľudskej civilizácie. Boli výrazom potreby hlbšieho zamyslenia sa nad otázkami človeka, nad zmysluplnosťou jeho existencie a jeho celkovým snažením z hľadiska jeho prítomnosti, ale aj z hľadiska budúcnosti; boli výrazom miery jeho

emancipácie a spolunažívania s jeho sociálnym (sprostredkované aj s prírodným) svetom; boli však aj výrazom istého gnozeologického pokroku, ktorý možno zaznamenať nielen v „stupni“ humánnosti tej-ktorej etapy vo vývine humanistických teórií, ale aj (alebo najmä) v miere ich praktickej aplikácie, ich začlenenosti do reálneho životného procesu celej spoločnosti. Slovom, v miere ich účinnos-